

Karolina Manikowska, Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Olsztynie Delegatura w Elblągu

Moja warmińska mała ojczyzna

Propozycja zajęć edukacyjnych dla szkoły podstawowej.

Słowa-klucze: krajobraz kulturowy wsi i miasta, tożsamość regionalna.

Oczekiwane osiągnięcia ucznia:

- rozumie pojęcie *krajobraz kulturowy*
- orientuje się w terenie własnej miejscowości i jej otoczeniu, potrafi wyróżnić elementy składowe krajobrazu kulturowego, rozróżnić elementy historyczne i współczesne, harmonizujące i szpecące.

Umiejętności ponadprzedmiotowe:

- uczeń pracuje indywidualnie i w zespole
- angażuje i ćwiczy pamięć wzrokową i przestrzenną
- potrafi nadać swoim spostrzeżeniom formę graficzną, plastyczną, ćwiczy wyobraźnię przestrzenną i umiejętności manualne
- poznaje i buduje tożsamość regionalną, świadomość swoistego charakteru własnego miejsca.

Metody pracy i forma zajęć: praca pozaszkolna – indywidualna o charakterze obserwacji terenowej, praca z internetem, praca w grupach, burza mózgów.

Środki dydaktyczne i narzędzia badawcze: wyraźny plan miasta lub wsi (może być wydruk satelitarnej mapy ze strony internetowej); przedstawienia graficzne kościoła, cerkwi, zamku, pałacu, sanktuarium, domów, budynków użyteczności publicznej: ratusza, szkoły, urzędu, kapliczek, stacji benzynowych, placu zabaw, pomników, fontann, wież ciśnień, cmentarzy, itp.; nożyczki, mazaki, kredki, klej, pinezki; duże płachty czystego papieru, kolorowy papier, sznurek, bibuła, modelina, zapalki lub stępione wykałaczki.

Dla nauczyciela: zalecana lektura np. „Każde miejsce opowiada swoją historię, czyli rzecz o dziedzictwie wiejskim” pod red. Marka Konopki, przy współpracy Ewy Pustoła-Kozłowskiej i Doroty Matyaszczyk oraz „Rzecz o dziedzictwie na wsi. Rady, przykłady, informacje” pod red. Justyny Duriasz-Bulhak, Krystiana Połomskiego, Anny Potok - publikacje w formacie PDF, dostępne na stronie fundacjawspomaganiawsi.pl, materiały z projektu „Warmio, quo vadis?” oraz z digitalizacji 3D dostępne na stronach: eSwiatowid.pl, cyfrowewm.pl, swiatowid.elblag.pl.

Krajobraz kulturowy to przestrzeń, która została przetworzona w czasie przez działalność człowieka; są to składniki przyrodnicze oraz to, co wytworzyli ludzie, działając przez wieki (można prosto wyjaśnić na przykładzie: „wzgórze” i „wzgórze zamkowe”). Mówiąc o ludziach, myślimy o różnych grupach kulturowych, z których każda w jakiś sposób zaznacza swoją obecność w konkretnym miejscu, czyniąc je odrębnym i jedynym w swoim rodzaju. Warto pamiętać i wspominać na lekcjach o Warmii w kontekście historycznym, jako dawnym księstwie o charakterze kościelnym jeszcze od czasów krzyżackich, którym rządził biskup warmiński i którego nieodłącznym składnikiem krajobrazu kulturowego są katolickie kościoły, sanktuaria i liczne kapliczki oraz krzyże – umieszczane na rozstajach dróg, przy wyjeździe ze wsi, na prywatnych posesjach, znaczące szlaki pielgrzymkowe prowadzące w kierunku

sanktuariów (np. w Krośnie, obok Ornety). W przestrzeni wsi warmińskiej od zawsze kościół stanowił dominantę - był najważniejszym jej elementem, porządkującym otoczenie. Wieś warmińska, która zakładana była w średniowieczu, to często owalnica (o wrzecionowatym układzie, z centralnym nawsiem – placem, na którym lokalizowano kościół i gdzie niejednokrotnie występuje staw), nieregularna wielodrożnica oraz regularna ulicówka, w których budynki lokalizowano po obu stronach dróg (odpowiednio: wielu lub jednej), wyznaczających układ. W miastach mamy historycznie ukształtowaną przestrzeń staromiejską, z nierzadko zachowanymi relikami obwarowań wyznaczających dawny obręb miasta, z zespołem baszt obronnych i dawnych fos, zamki, ratusze, kościoły, klasztory, kapliczki i krzyże – z różnych okresów, poczynając od średniowiecza. Elementy obce, niespójne to głównie efekty nieprzemyślanych decyzji wprowadzających nowoczesną architekturę w starą tkankę miejscowości, np. kilkupiętrowe bloki zastępujące zniszczone w wyniku II wojny światowej kamienice w dzielnicy staromiejskiej, w otoczeniu zabytkowego kościoła czy zamku, typowe budynki jedno- (tzw. kostki) i wielorodzinne z płaskimi dachami stawiane na wsi w sąsiedztwie jednorodzinnych i bliźniaczych budynków z krytymi dachówką dachami dwuspadowymi, w ogóle budynki wyłamujące się wizualnie z sąsiedztwa: zbyt duże – przy małych, szerokie – przy wąskich, jaskrawo pomalowane, przytłaczające przestrzeń, z wyróżniającym się niekorzystnie układem dachu, który nie trzyma poziomu i kształtu oraz rodzaju pokrycia dachowego i kolorystyki sąsiednich budynków. To obiekty historyczne, zepszczone nieumiejętnymi remontami, czy choćby wymianą okien, które różnią się między sobą kształtem i podziałami w obrębie jednego obiektu. To krzykliwe, duże szyldy, banery reklamowe, wypełniające wolne przestrzenie, betonowe lub druciane segmentowe ogrodzenia posesji, nienaturalna kolorystyka elewacji, tandetne pomniki, a nawet betonowy chodnik z kostki w historycznej dzielnicy. Również niewłaściwy dobór zieleni przydomowej: wymiana starych, historycznych drzew liściastych na roślinność iglastą lub całkowita wycinka drzew, np. przydrożnych alei, potrafi zaburzyć charakter miejsca i trwale je oszpecić.

Tożsamość regionalna to poczucie więzi i przynależności do danego miejsca oraz świadomość jego odrębności, które nabywa się porównując je z innymi. Identyfikujemy się z danym miejscem, czując jego odrębność terytorialną (nasza wioska, nasze miasto), przyrodniczą, historyczną (Warmia jako księstwo kościelne, biskupie), kulturową, architektoniczną („nasza” katedra, „nasze” sanktuarium, „nasz” zamek). To „nasze” obyczaje, np. pozdrowienia, lokalne tradycje, język (gwara, dialekt).

Etap I – przygotowawczy

Na lekcji poprzedzającej właściwe działania nauczyciel prowadzi z uczniami rozmowę na temat tego, jak wygląda ich miejscowość. Czy leży wśród lasów, czy pól, na wzgórzu, czy w dolinie, nad rzeką, jeziorem? Czy uczniowie mają świadomość tego, co jest największym budynkiem we wsi lub w mieście? Czy jest to budynek najstarszy? Co jest stare, a co nowe, jakich elementów jest więcej? I gdzie one się znajdują? Może są jakieś inne elementy, charakterystyczne dla wsi: wielkie drzewo, okazała kapliczka, skansen maszyn rolniczych? Może miasto słynie z tego, że działała w nim znana postać, urodził się znany sportowiec albo ma zabytek przyciągający rzesze turystów?

Następnie nauczyciel zadaje pracę domową, np. na weekend: uważny spacer po wsi i jej najbliższych okolicach, koloniach lub po mieście, najlepiej z rodzicami lub pełnoletnimi opiekunami. Wskazuje, żeby zapamiętać jak najwięcej szczegółów dotyczących tego, jak miejscowość wygląda, zarówno przyrodniczo, jak i pod względem zabudowy (starej i nowej).

Warto zwrócić uwagę na to, ile jest domów we wsi lub przy danej ulicy, jakie rosną drzewa i w którym miejscu jest ich najwięcej, na kapliczki i krzyże itd.

Etap II – praca w klasie

W grupach (ok. 3 – 4 grupy); klasy wiejskie, których uczniowie pochodzą z kilku różnych wsi, mogą być podzielone np. wg ich mieszkańców, w klasach miejskich proponuje się podział wg dzielnic albo ulic.

Na początku pracy można posługiwać się również komputerem z dostępem do internetu, aby uzyskać podstawowe informacje o wsi (nazwę niemiecką, rok lub okres powstania, ważne daty i wydarzenia z przeszłości). Uczniowie mogą zrobić tabelę z dwiema kolumnami – w pierwszej zapisać to, co ich zdaniem jest ważne, ładne i ciekawe w ich miejscowości/dzielnicy miasta, w drugiej – co wg nich jest brzydkie, denerwujące, szpeci i czego wg nich brakuje.

Każda grupa dokonuje wyboru przedstawięń graficznych obiektów charakterystycznych dla danej miejscowości: budynków i innych elementów krajobrazu. Następnie grupy otrzymują po płachcie papieru i próbują stworzyć mapę miejscowości lub dzielnicy, odwzorowując schematyczny układ dróg lub ulic, lokalizację ważniejszych punktów, przyklejając ich przedstawienia graficzne na planie, rysując albo samodzielnie robiąc ich wizerunki. Należy również oznaczyć (np. obrysowując flamastrem) elementy współczesne – budynki, ich grupy (np. osiedle bloków) lub elementy infrastruktury: mosty, wiadukty, parkingi itp. Ze strony nauczyciela – zachęta, by uczniowie starali się jak najwierniej oddać obraz miejscowości lub dzielnicy. Można stosować pytania dodatkowe – o zieleni, ukształtowanie terenu, liczbę dróg/ulic, dominujący kolor dachów, rodzaj domów (ustawione szeroką czy wąską „ścianą” – kalenicowo czy szczytowo do drogi/ulicy; ceglane, drewniane czy tynkowane itp.).

Etap III – prezentacja prac grup

Każda opowiada czego dowiedziała się o swojej miejscowości z internetu, a także wymienia dodatnie i ujemne cechy miejscowości. Nauczyciel prezentuje rzeczywisty plan wsi lub miasta i grupy porównują swoje przestrzenne wyobrażenia miejscowości ze stanem rzeczywistym.

Etap IV – burza mózgów

Wspólnie z nauczycielem uczniowie próbują ocenić, na ile elementy współczesne wpasowują się w historyczną przestrzeń oraz czy – i ewentualnie jak można zmienić to, co ich zdaniem jest niewłaściwe, niepasujące. Najlepsze, możliwe do wykonania postulaty i uniwersalne uwagi należy zapisać w zeszytach.